

USKRŠNJI OBIČAJI U ŽUPI STARO PETROVO SELO

MELITA ĐANIĆ
Gradski muzej
43260 Križevci, Sermageva 2

UDK 398.332.12(497.13 Staro Petrovo Selo)
Stručni članak
Primljeno 15. III. 1993.

Autorica opisuje običaje vezane uz Uskrs i Korizmu (razdoblje posta i zamiranja društvenoga života sela) u nekoliko naselja slavonske župe Staro Petrovo Selo. Blagdan Uskrsa, koji se svetkuje na početku proljeća, pridaje se po značenju u tradiciji jednako važno mjesto kao i blagdanu Božića. Opisani su blagoslov cvjetnih grančica na Cvjetnu nedjelju, pripreme u Velikome tjednu, obredi Velike subote, te obilježavanje Uskrsa.

Blagdan Uskrsa u narodu ima izjednačeno mjesto na hijerarhiji crkvenih blagdana s blagdanom Božića, ali s mnogo manje običaja. Osim naziva Uskrs, koje bi se moglo izvesti prema krs-nu-ti "*oživjeti, dići se*", u narodu se rabi i naziv *Vazam, Vuzem* prema v'zeti = *jer je to doba kada se ponovo uzima mrsna hrana* (Gavazzi, 1988).

Kod kršćana Uskrs se uvijek slavi u nedjelju poslije proljetnog ekvinocija. Budući da je datum Uskrsa pomičan izračunava se praćenjem mjesečevih mijena. Uvijek je to prva nedjelja poslije proljetnog uštapa, iza kojega slijedi proljetni ekvinocij. To je jedna od tri odrednice što ga je, po pitanju Uskrsa, odnosno Pashe, odredio Nicejski Koncil 325. godine. Ostale dvije odrednice su da Uskrs uvijek mora pasti u nedjelju, te da se ne smije nikada poklopiti sa židovskom Pashom.

Promatrano s crkvene strane, pripreme za Uskrs počinju 40 dana prije blagdana, periodom Korizme. Korizmeno vrijeme počinje Pepelnicom, odnosno Čistom srijedom. Pepeljenje u Crkvi ima simbol pokore. Svojim propisima Crkva nalaže post koji traje 40 dana kao početak pripreme vjernika za blagdan Isusova uskrsnuća, te naglašavanjem molitve kao osnovnog elementa četrdesetodnevne pokore.

U narodu se ta pokora ogleda u zamiranju svih seoskih slavlja i događanja (nema svadbi, *kirvaja*-proštenja, seoskih zabava). Kod pojedinca se Korizma manifestira kroz strogi post, odricanje, molitvu, pokajništvo, te kompletno duhovno čišćenje. Žene i djevojke se oblače u odjeću bez ukrasa. Zadnji korizmeni tjedan se zove Veliki ili Sveti tjedan.

Na početku Velikog tjedna - tjedna prije Uskrsa - je Cvjetna nedjelja, Cvjetnica, kao nedjelja Kristova ulaska u svoj grad Jeruzalem, gdje je dočekan s maslinovim i drugim cvjetnim grančicama.

Najvažnije crkveno vrijeme u godini je Sveto trodnevlje koje počinje s proslavom Večere gospodnje na dan Velikog četvrtka. Zatim slijede obredi Velikog petka, Velike subote i samoga Uskrsa.

Blagoslov hrane obavlja se na Veliku subotu poslije podne ili na samo uskršno jutro. Cijeli tjedan je post, a u petak i subotu strogi post. Do II. Koncila (1963.-1965.) bio je u te dane i nemrs.

NARODNI OBIČAJI OKO USKRSA

Građa za ovaj članak prikupljena je tijekom 1989/90. godine u selima koja pripadaju župi Staro Petrovo Selo kao i u samom župnom mjestu. Župu čine sela: Godinjak, Tisovac, Oštri Vrh te Gornji i Donji Crnogovci. Zapis je rađen intervjuiranjem deset kazivača starih između 65 i 80 godina, od kojih je jedan bračni par živio u mladosti kratko vrijeme u zdruzi Pinojčić-Bajina koja je bila jedna od uglednih združnih obitelji u Starom Petrovom Selu. Ostali kazivači pripadaju srednjem sloju seoskog stanovništva, kako prije šezdesetak godina - do kada seže sjećanje i pričanje pojedinih kazivača - tako i danas. Kazivači pripadaju uglednijim obiteljima u selu i cijeloj župi.

Narodni običaji u Velikom tjednu i o samom Uskrsu uvelike su povezani s crkvenim propisima i prožimaju se jedni s drugima. Prvi takav običaj susrećemo kod blagoslova cvijeća na Cvjetnu nedjelju.

CVJETNICA

Na početku proljeća jedan je od najvažnijih blagdana Katoličke crkve -Uskrs, a na početku proljetnog ciklusa običaja je blagoslov cvjetnih grančica na Cvjetnu nedjelju.

U doba Korizme na nedjeljnu misu žene i djevojke odlaze u odjeći bez ukrasa i nakita, a poslije mise nema igranja kola pred crkvom. Atmosfera dolazećeg blagdana osjeti se dolaskom Cvjetne nedjelje, u narodu zvane *Cvjetnica*, *Cvitnica*, *Cvitna nedilja*. U crkvu se nose cvjetne grančice na posvetu. Grančice se obavezno sastoje od grančice drijenka, *drinka*, koja služi kao središnjica i na nju se pričvršćuje, odnosno, privezuje koncem, ostalo proljetno cvijeće iz polja i vrta: mace (*cica mace*) - cvijet vrbe, visibabe, jaglac, ljubičice i drugo rano proljetno cvijeće.

Takve ukusno složene grančice nosile su se na blagoslov u crkvu. Nosile su ih djevojke, mlađe *snaše*, a gdje ih nije bilo, nosio ih je netko od mlađih, ženskih osoba iz kuće. Rjeđe je to bila muška osoba i to samo u slučaju da je ta muška osoba dijete. Posebna se pozornost polagala izgledu grančice, jer su se uvijek uspoređivale grančice, čija je bogatija cvijećem i ljepše napravljena.

U selu Tisovac na Cvjetnicu ujutro su djecu umivali u vodi u kojoj je bilo cvijeće i jaje i dijete je dobivalo to jaje.

Blagoslovljena grančica se čuva tijekom cijele godine na posebnom mjestu u kući. Po povratku s mise obično se stavljala na vidno mjesto, u vazuu s cvijećem npr., kako bi ostala svježa što duže. Grančica je u primjeni mogla biti već u petak, kada se kuha meso. Stavljala bi se kraj posude u kojoj se kuha i tu bi stajala sve dok meso nije gotovo ili bi se stavila na poklopac posude. Prije stavljanja grančicom bi se nad posudom napravio križ. Potom bi se grančica spremala na pomno, ali vidno mjesto. Kada su kuće bile drvene konstrukcije,

grančica bi se zaticala za stropnu gredu ili na neko slično mjesto gdje se neće dirati niti smetati. Grančica se ne smije vješati o nešto; ona *mora biti zataknuta*.

S toga se mjesta grančica uzima samo u slučaju krajnje nužde - ako ljeti ide tuča ili veliko nevrijeme. U Godinjaku se grančica iznosi na dvorište, prekriži se sa sjekirom, a ukućani se u kući mole. U Tisovcu se na mali stolac tronožac stavi grančica sa žitom od blagoslova polja o sv. Marku i mrvicama od blagoslovljene hrane od Uskrsa, a ukućani se mole. Ima slučajeva kada se grančica samo baci van i po prolazu nevremena vrati se na svoje mjesto.

Blagoslov grančica obavlja se pod Svetom misom a zatim se nose u *procesiji* (ophod naroda i svećenika oko crkve). Svećenik blagosivlja grančice riječima: "Blagoslovi, Gospode, ove palmine i maslinove grančice i podari svom puku milost što će u našim dušama nadopuniti tjelesne kretnje kojima te danas hvalimo. Podaj nam milost pobjede nad neprijateljem i žarke ljubavi prema djelu tvoga milosrđa". Pobjeda koja se time slavi je unutrašnja; to je pobjeda nad grijehom. (Chevalier, 1983).

DANI VELIKOG TJEDNA

Prva tri dana Tjedna nemaju nekih značajnih običaja u narodu. Sve se svodi na pripremanje za blagdan.

U četvrtak poslije podne sve mora biti zgotovljeno i od tada se ne smije više ništa raditi, napose ne dirati zemlju. Ne smije se ništa više unositi u kuću jer se vjeruje da bi se u kuću unijela gamad - štetočine.

U crkvi se istoga dana poslije podne *vežu zvona* i to je znak prestanka svih poslova. Zvona ostaju vezana do subote navečer, a u međuvremenu se namjesto zvona upotrebljavaju drvena *čegrtala, čekrkala, kreketala*.

Navečer se ide u crkvu, na obredno pranje nogu, koje obavlja svećenik. Posjećuje se Božji grob uz nošenje darova u novcu *lemojzine* i jaja.

Na Veliki petak je strogi post i nemrs. Jela se riba, krumpir pečen u ljusci, grah ili krumpir na salatu i sl. Taj se jelovnik uglavnom zadržao do danas. Od poslova koji se toga dana rade su: kuhanje šunke, kulina, kobasice, jaja, peče se kruh. Uz kruh se peče i uskršnja pogača. Pogača je od istoga tijesta kao i kruh, gore premazana žutanjkom kako bi se sjajila. U svježem tijestu je reljefno napravljena stilizirana ruža. Žene su znale još sa strane tijesto škarama narezuckati kako bi se dobio dojam cik-cak motiva.

U petak se bojaju, *šaraju*, jaja. Koristila su se uglavnom kokošja, a samo iznimno - u nedostatku kokošnjih - jaja od ostalih vrsta peradi. Jaja su se bojala pomoću olupina od crvenog luka, a ukrasni motivi su se nanosili voskom. Jaja bi se *našarala* tekućim voskom i kuhala se u vodi u kojoj se nalaze olupine od crvenog luka. Osim voskom jaja su se ukrašavala i pomoću listića koprive i djeteline. Tako bi površina jajeta, na onom mjestu gdje nije bilo listića, bila crvenkaste boje, a površina ispod listića, kada se on skine, bila bi boje jajeta. Simboli na jajima su najčešće bili križić, stilizirana borova grančica, stilizirani lik cvijeta, kružići, u novije vrijeme pisalo se *Sretan Uskrs*.

Na Veliku subotu ujutro, pred crkvom se loži vatra koju svećenik posvećuje. U nju se ubacivala i drvena *guba*. Guba izgleda poput tvrde gljive, a inače se upotrebljava kao kresivo za duhan. Kada se guba zapali ona dimi i može se paliti jedna o drugu, te je zbog toga pogodna za prenošenje. Vatra se smjela potpaliti jedino kresanjem kresiva. Oko vatre su se okupljala djeca, palila komade gube i nosila ih po selu dajući ih u zamjenu za jaja ili novac. Djeca se natječu tko će raznijeti više guba s vatrom. Išli su kroz selo i vikali "Vatre, vatre!" ili "Svete vatre, svete vatre!". Taj komadić gube baca se u kućnu vatru, odnosno u peć i tako se i kućna vatra posvećuje i obnavlja.

U subotu poslije podne u filijalama župe (u selima Oštri Vrh, Godinjak, Tisovac, Gornji i Donji Crnogovci), ispred seoskih kapelica, obavlja se posveta jela. Poslije posvete se večeralo i potom su ukućani odlazili na večernju misu u župnu crkvu. (*na večernje* - kažu u Godinjaku). To je bila svečana misa s procesijom u kojoj su, uz mnoštvo naroda sudjelovali i vatrogasci. Povorka se formirala ovim redom:

- raspelo i crkveni barjak
- *nebo* - baldahin pod kojim ide svećenik
- pjevači
- vatrogasci
- djeca
- narod

Takva procesija je išla oko mjesnoga parka ispred crkve i preko ceste. Kada se prelazi cesta svećenik na sredini ceste upravlja blagoslov na sve četiri strane svijeta. Dok on to radi narod kleči i moli.

Poslije takve, svečane mise i dalje se osjeća veselo raspoloženje, ali kako je još uvijek Korizma i post nema igranja kola pred crkvom. U Godinjaku se, poslije mise, ispred seoske kapelice okupi mladež i pjeva uskršnje pjesme i igra razne igre. Jedna od takvih igara su *lončići*. Igru igraju dječaci i djevojke - stanu u krug, u sredini je jedan mladić koji ide oko kola i pita jednu od djevojaka "Je li dobar lončić?" tj. da li se on njoj sviđa. Ako djevojka potvrdno odgovori, zajedno idu oko kola jedan krug i potom on pita drugu djevojku.

USKRS

U samoj župi posveta jela obavlja se na uskršnje jutro. Unazad dvadesetak godina posveta je na dva mjesta - kod župne crkve sv. Antuna i kod kapelice sv. Ivana Glavosijeka, dok je prije bila samo pred crkvom.

U Starom Petrovom Selu na *sveto* se išlo vozeći se na zaprežnim kolima koja su bila svečana, sa novim *sicom* - kožno sjedalo za zaprežna kola, za dvije osobe - koji je bio prekriven vunenom *ponjavom*. Ta i takva kola vozila su se samo u blagdanske dane i kada se išlo na svadbu. Bila su to tzv. *paradna* kola. Svaka obitelj je išla svojim kolima, jer se govorilo i vjerovalo da će onaj koji prvi dođe kući, odnosno ta kuća, prva kositi žito i sve ostale poslove će te godine obaviti prvi.

Na *sveto* su išle djevojke i mlade snaše. Bile su obučene u najsvečaniju odjeću, *opravu*, na kojoj je morao biti makar jedan komad novoga, ako baš nije cijela *oprava*. Zanimljiv

je slučaj u zadruzi po pitanju tko nosi na sveto. U slučaju zadruge to ne mora biti najmlađa *snaša* u zadruzi, kući, već će tu čast prije imati supruga *konjara*, dakle, onoga zadrugara koji je zadržni konjar, jer on vozi kola, *kočira konjima*, bez obzira koja je ona po starini. To je bio slučaj i u zadruzi Pinojtić. Kazivač Ivan je svojevremeno u zadruzi imao dužnost volara. Zbog toga njegova supruga nije mogla ići i nositi korpu na sveto, iako je bila najmlađa *snaša* u kući.

Hrana se na sveto nosila u velikim pletenim korpama. U nju je moralo stati sve što se nosilo: kuhana šunka, kuhani kulin, kuhana kobasica - *gužnjak* - od najboljeg svinjskog mesa kao i u *kulinu* samo je kobasica u tanjem crijevu; zatim su tu kruh, uskršnja pogača, jaja, sol, hren, vino, rakija, u novije doba i kolači. Kuće koje su bile u zadruzi, uza sve nabrojeno, još su nosile i pečeno prase na ražnju - *pečenicu*.

U Godinjaku se hrana nosila pješice, nikako kolima. *Korpu* nose obavezno djevojke i mlade *snaše*. Korpa se nosila na glavi, jer je zbog sve hrane koja se nosila težila i po nekoliko kilograma. Na glavi su imale *podmetač*, *podvijač*, napravljen od lanenog ručnika, (*peškira*). Spretnije žene nisu morale korpu držati rukama. Uređenju korpi pridavala se posebna pažnja.

U korpu se najprije stavi *peškir* - *šlingani* ili *krpani*, *vezeni* čiji se krajevi prebace preko rubova korpe i kada se sve stavi unutra, njima se prekrije sadržaj. Preko svega se još prekrije *šlingani* rubac zvan *salveta*. *Salveta* se posebno priprema za tu priliku i ne koristi se za druge svrhe. Takav *šlingani* rubac očuvao se do danas u svim selima župe, a posebno lijepe i bogato *šlingerajem* ukrašene zapazila sam u Tisovcu. Ostali su u upotrebi sve do danas u Tisovcu, a polako se vraćaju u upotrebu i u ostalim selima župe. Posebno tu mislim na samo Staro Petrovo Selo u koje se polako, ali sigurno, vraćaju u život neke stare vrijednosti koje su bile istisnute. U Godinjaku se u korpu stavljao tkani stolnjak, ukrašen tehnikom *izmitanja na stanu*. Sve bi se još prekrilo manjim stolnjakom. Sadržaj korpe je bio isti u svim selima.

Posveta se hrane obavljala ispred seoskih kapelica. Narod bi stao u jedan ili dva nasuprotna reda, košare bi stavili ispred nogu, na zemlju. Posveta hrane nije pod misom, nego se odvija po posebnom Obredniku, u kome je točno propisano tko daje blagoslov, kako svećenik treba biti odjeven i koje riječi izgovara.

Hrana se posvećuje škropljenjem svetom vodom i kađenjem tamjanom uz molitvu koju govori sav prisutan narod, a vodi svećenik. Moli se Očenaš, Zdravo Marijo i Slava Ocu, a sve se ponavlja dok svećenik ne završi posvetu i kađenje. Za posvetu svećenik izgovara molitve za glavne vrste jela (Rimski obrednik, 1928).

Nakon izgovorenih molitvi za svu hranu svećenik škropi svetom vodom i kadi tamjanom. Završivši s obredom posvete hrane, svećenik zaželi vjernicima dobar tek, na što se vjernici razilaze kućama. Vrlo je važno da se što prije dođe kući. Trebalo se što brže potrčati, jer djevojka koja prva dođe kući, te će se godine udati, ili ako je već udana *snaša*, ona će te godine imati sve najbolje na polju i u vrtu će joj sve roditi. U vezi toga se priča kako u žurbi da se što prije stigne kući, ne bi uspjela niti *salveta* vratiti kako je bila, već bi se znalo dogoditi da ona padne pa i da se izgubi.

Poslije posvete, kod kuće, svi ukućani zajedno objeduju i odlaze u crkvu na misu. Na misu se ide u istoj odjeći u kojoj se išlo na sveto. U crkvi se razgleda tko ima što novoga i čije je ljepše i bogatije.

Poslije mise se pred crkvom igra kolo. Ono je veliko i svečano, ali nema posebnih obilježja koja bi ukazivala da se ono igra prvi puta nakon dugih dana Korizme.

Za ručak toga dana kuha se juha, sarma i jede se meso od doručka. Mrvice od posvećenoga jela se ne smiju bacati, već se pomno spremaju i čuvaju. U slučaju da se i bacaju, to smije biti samo u vatru. Mrvice su se čuvale u papiru, a upotrebljavale bi se samo u slučaju bolesti, za kađenje bolesnika. Na primjer - ako je bolesno dijete u kolijevci, tada bi se na žeravicu stavile mrvice i nad kolijevkom (*bešikom*), u kojoj je bolesno dijete, kadi se tri puta od glave do nogu. Mrvice su se upotrebljavale i kod pojave kakve kuge ili šuge - kožnih bolesti - tako da bi se stavljale na žeravicu s malo tamjana i onaj koji boluje od te bolesti bi se nagnuo nad to i glave pokrivene plahtom, *ponjavom*, udahnuo toga dima.

Posvećena sol u uskršnjem blagoslovu davala se stoci na Đurđevo 23. IV. da bi bolje napredovala, a preporuča se i ljudima uzeti na uskršnje jutro natašte jednu žličicu "*tada čovjeka neće žgaravica*".

Blaguje se još i u ponedjeljak, kada se ide na misu. U Godinjaku se na treći dan Uskrsa, ako bi ostalo šunke i kulina, ide kopati vinograd kako bi se to potrošilo.

LITERATURA

Chevalier, J., Gheerbrant, A. : *Rječnik simbola* , Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1983.

Gavazzi, M. : *Godina dana hrvatskih narodnih običaja* , Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb 1988.

Rimski obrednik, Zagreb, 1928.

EASTER RITUALS IN THE PARISH OF STARO PETROVO SELO

Summary

The author describes rituals linked to Easter and Lent (the period of fast and of lessened social activity) in several villages encompassed by the Slavonian parish of Staro Petrovo Selo. The tradition described pertains to the period between two world wars. Easter was traditionally given the same importance as Christmas and was surrounded by manifold folk customs. For example, branches blessed in the church on Palm Sunday were kept at home and used for healing, blessing the bread baked for Easter, etc. The Holy Week, especially the Holy Thursday, Friday and Saturday, were the most important preparatory days for Easter. All work on the soil was interrupted, bells did not ring, Friday was the most stringent fast day, food to be eaten on Easter was prepared and brought to blessing, eggs were painted, the home hearth was renewed. Easter was celebrated for two days, and the third day people were already going to work.